

ПИШУВАЊЕ КРАТКИ РАСКАЗИ

од правопис до печатење

АНДРЕЈ БЛАТНИК

Превод од словенечки

Драгана Евтимова

Напомена: Онаму каде што не е наведен изворот на цитираниот текст, цитатите се преведени од словенечки

Уметноста го надминува занаетот, и покрај тоа што од него расте.
Вештината на занаетот е тоа што инспирацијата ја трансформира во креација.

Доналд М. Мурај: *Резиме од писателскиот почеток*

Ако јавноста избира меѓу секојдневниот материјал, кој е брилијантно прикажан, и лошо прикажаниот, суптилен материјал, секогаш ќе го избере секојдневниот, брилијантно прикажаниот.

Роберт МаКи: *Раскази*

Сите теории за пишувањето се измама.

Р.К.Нарајан

За што зборуваме кога зборуваме за пишувањето

Треба да се пишува слободно. *Треба и слободно*, секако, не одат баш заедно, и тоа е уште еден парадокс во пишувањето.

Јосип Новакович

Оваа книга е создадена од мешавина на теорија и пракса и е мешавина од теорија и пракса. Теоријата ја стекнав со читање на десетина книги за креативно пишување, стотина книги за книжевна теорија и безброј кратки раскази. Практиката ја донесе сопственото пишување и повеќе од дваесет години изучување на кратки раскази, на крајот и најуспешно во рамки на литературните работилници на списанието *Литература*. Првите книги, кои настанаа на тие работилници, веќе се испечатени; и добри се. Оваа книга сака да помогне да ги има повеќе, па нека ја земат во раце тие кои по читањето ќе почнат со пишување на кратки раскази или оние што ќе ја употребуваат како високошколски учебник¹ за пишување на кратки приказни.

Пишувањето кратки раскази е *креативно*, односно (го употребуваат во светот, па и тука во Словенија, во склоп со придавка) *креативно пишување*. Таквото пишување од функционалното се разликува по тоа што се оддалечува од жанровските форми. Ако некој сè уште ви испраќа разгледница од море и на неа напише „Искрено“ и се потпише, го има исполнето првостепениот жанровски модел. Пренесува дека е на предвиденото место. Ако додаде впечатоци за температурата на водата и сонцето, на моделот му има додадено уште некоја когнитивна содржина, *како* е таму. Со

¹ Моментално во Словенија креативно пишување е можно само на универзитетот во Копер, на Факултетот за хуманистични студии, но тоа во иднина ќе се промени.

придавките („морето е *многу* топло“) можеби ја зголемува вредноста на пораката, но и понатаму не се оддалечува од моделот. Сепак, и разгледницата испратена од море може да има креативна порака, може да додаде други вредности и естетски димензии со релативно соодветни познавања со соодветно поткревање или намалување на јазикот („нема да веруваш, колку плаќам за одлично пиво“) и во исто време со таквото потенцирање го повишува прагот на акцентот во текстот, бидејќи со помалку личен начин на изразување, на пример, со употреба на дијалект или сленг се намалува бројот на оние што можат да ја разберат пораката. Може да биде многу креативна и да заврши во некои собрани дела на познати автори или во антологија на најнеобични разгледници пратени од море (да, дури и такви антологии постојат). Разгледницата на која пишува само „Искрено“ тешко се рангира во антологија, дури и ако ја има напишано некој уредник. Таа разгледница не е доволно креативна, ништо не создала што би ја разликувало од речиси неограничениот број на идентичните. Од моделот.

Веднаш се вели дека за отстапување од обичните нормални модели на размислување, учењето на креативно пишување во пракса не е учење според модел, туку напротив, е оградување од моделот. Со тоа оградување слично е како одење пеш по минско поле. Ако сакаме да го преминеме полето и да преживееме, мораме да знаеме по што мината се разликува од чкорчето или печурката – и да бидеме внимателни. *Многу* внимателни. Затоа, примероците најпрво треба да ги запознаеме – и потоа да ги препознаеме во сопствениот текст.

Се разбира, овде се поставува она класично прашање, особено силно во Словенија, каде што, како што љубезно ме предупреди Ирена Новак Попов, кога повторно ѝ лелекав како полека креативното пишување го отвора патот до универзитетот, но романтичниот мит за креаторот на таквата активност може да е уште посилен: „Дали пишувањето навистина е можно да се научи?“

Скептиците делумно може да се задоволат: не е можно да се *научи*, бидејќи овој збор значи завршна фаза од која нема напредок. Тоа во пишувањето – барем во креативното

– го нема. А можно е и да се *научи*, и по сите искуства во работилниците (кои сега веќе траат повеќе од две децении, поинтензивно, во „Литературина“, и се одржуваат секоја година од 2004), после изучувањето секој пишува подобро, исто како и секој кој оди на пливање и е подобар од кога почнал, и навистина некои се повеќе способни и добиваат медали на олимпијади, а други се бркаат или барем сами можат да се спасат, ако паднат во вода. А може и ова да го додадам: знаењето е потребно за оној кој пишува, а не е *единствено* она што е потребно. Ако сите на курсот по пливање бидат во базенот еднакво долго, нивните резултати ќе се разликуваат по тоа што некој ќе има подобра телесна кондиција, капацитет на белите дробови ... Тоа се вродени способности. Може да кажете дека тоа е *талент*, ако сакате. Не е сè до учењето, но има нешто и во тоа. Во репрезентација не се доаѓа без тренинг. Исто и на операција за срце не одиме со природен талент, но, секако, дека знаеме оти некои хирурзи се подобри од други, иако можеби завршиле во исто училиште.

Другиот стереотип за креативно пишување е да се учи пишување на конкретно одреден начин, за кој веруваме дека е вистинит и затоа резултатите се многу битни. Сличното пишување на различни луѓе е исто само кога тие луѓе се слични, нивните интереси, искуствата, интересите и литературните амбиции можеби им се слични. Таквата опасност им се заканува на амбициозните, а не на вистинските студенти. Креативноста по дефиниција е глас против и авторот ќе му се спротивстави на конкретен начин. Ако еден од нив веќе е зафатен, слободно ќе избереш друг.

Исто така, во оваа книга се прикажани многу начини на изразување. Видете ги и потоа изберете го својот.

Почетоците на пишувањето

Пишувањето е истражување. Започнуваш од нула и почнуваш да учиш.

Е. Л. Доктороу

На најсериозниот словенечки литературен форум во рубриката *Како да издадете книга* се појави следниот запис: „добар ден. Се викам рок и кога наполнив 12 години одлучив да напишам книга. многу се соживеав со пишувањето. ме интересира само која издавачка куќа печати најевтино и колку заработка имам јас. однапред веќе се заблагодарувам на одговорите“¹.

Можеби се работеше за провокација; ако не е, му честитам на Рок – започнал доволно рано. И ги постави прашањата, кои си ги поставува секој писател. И затоа некои од неговите одговори ќе бидат во оваа книга. Но, не на почетокот. На крајот. Пред да стигнеме до продажба на текстот, треба да направиме уште нешто. Секако, со текстот. И не само да се направи, туку треба да се направи таков, што за него некој ќе биде подготвен да плати. Затоа на почетокот на пишувањето не се поставува прашањето, кој најмногу плаќа, туку кој чита.

Можеме да заклучиме дека човекот се одлучува да пишува, бидејќи сака да чита; бидејќи медиумот на пишаниот збор му е близок; бидејќи му се чини дека е поталентиран за пишување, отколку за која било друг работа. (Бидејќи пишувањето, секако, е работа. Повеќепати доброволна и неплатена, но понекогаш дури и профитабилна). За чудо, можете да сретнете многу писатели, кои кажуваат дека не

¹ <http://med.over.net/forum5/read.php?33,1353120,5997731#msg-5997731>, 31. 1. 2010. Објавено без исправки.

сакаат да читаат, дека не читаат книги – и изненадувачки е тоа што повеќето од нив не настапуваат за да бидат поразлични од другите, туку ја кажуваат вистината.

За среќа, лично имам сретнато повеќе европски писатели, кои ми се чинеле добри или многу добри, и не само мене. Тоа беа писатели, кои имаа создадено име во повеќе од една културна средина - и *баш сите тие* се и многу начитани. Не само што ги имаат прочитано делата од писателите на својот јазик, и колку што е можно и пошироко во светот – туку нивната работа искрено и ги интересирала. Тоа, ми се чини, дека е најприродно - можете ли да замислите сериозно да се занимавате со спорт, кој не го сакате? Или сериозно да се занимавате со нешто друго во животот, а да го отфрлите знаењето, како што баш тоа го прават другите?

Понекогаш ќе сретнете некој кој ќе рече дека не сака да чита, дека на него ништо не би влијаело. Тоа е многу површен изговор. Како прво, писателот самиот си го прави изборот и дозволува тоа да влијае на него, без разлика дали е свесен за тоа или не, а како второ, тој кој навистина може да се збунува при пишувањето од влијанието на тоа што е прочитано, веднаш му советуваме да почне да работи нешто друго во животот. Кога пишувате ќе бидете изложени на многу потешки работи.

Други пристојно признаваат дека читањето е напорно. Тоа што со овој напор сакаат уште повеќе да ги зголемат сопствените дилеми, критички можеме да го оцениме како безобсирност, но помирувачки можеме да напоменеме дека пишувањето е навистина многу полесно – секако, ако не си поставуваме сериозни цели. Ако продолжиме со компарирање со спортот (затоа што здравиот разум обично мисли дека спортот и пишувањето се многу различни), имено, можеме да речеме дека рекреативно ќе го играме кој било фудбалски натпревар, дури и ако цело време стоиме во одбрана или во напад, иако професионалците за дваесет минути треба да истрчаат десетина километри. Сепак, додека гледаме фудбалски натпревар (или некој друг вид на спорт), прилично ни е јасно зошто ние не сме во репрезентацијата: да влеземе во неа, не е потребно само да ги

претрчаеме одредените вештини, на пример, да знаеме да ја запреме топката, да ја удриме со глава и слично. Тоа не го бара секој неделен натпревар, затоа и можеме да играме „за забава“, како што се вели. Гледачите нема да бидат задоволни, но добро ќе се чувствуваме. Слично е и со пишувањето. Дури и пишувањето на дневник (односно неговата он-лајн варијанта, блогот) носи задоволство. На авторот, ако не и на читателот. Можеби и можеме да се задржиме на тоа задоволство и да не бараме повеќе. За сериозно пишување треба да знаеме како да прекинеме и како да удриме по својот текст, и да претрчаеме по него барем неколку должини по теренот.

Повеќепати беше спомнат зборот „сериозно“ и на некои веќе им е доволно. Тие би почнале со пишување, бидејќи тоа им се чини едноставно. На такви приказни коишто ги продаваат _____ (внесете име по избор), можам и јас да се сетам. И начинот на кој се раскажуваат не е ништо особено!

Навистина, на некој начин пишувањето е едноставно. На пример, разгледница пратена од море. Со многу специфичната разгледница, работите веќе се комплицираат. *Сериозно* се комплицираат. На почетокот на пишувањето, е читањето. Од читањето ги учиме правилата, кои мораме да ги знаеме ако сакаме да отидеме на игралиште. Со читањето ги учиме и лукавствата и можностите што ги има пишувањето.

И сред пишувањето и читањето, е читањето на сопствените текстови. Ако во нив уживаме, чувството најверојатно е добро, но текстот можеби не е. Можеби сме ги одминале грешките. Можноста да ги забележиме размерно се зголемува со познавањето на функцијата на текстот. Ако ни се расипе автомобилот и ако ја отвориме хаубата на моторот, некои кабли што висат едноставно можеме сами да ги приклучиме и автомобилот пак ќе вози – секако, ако знаеме како да ги прикачиме каблите. Што повеќе знаеме за автомобилите, поголема е можноста да го поправаме самите. (Редовната уредничка на слоганите го поправа текстот како што механичарот го поправа автомобилот – разликата

е во тоа што луѓето забележуваат дека нивниот автомобил е расипан само кога не вози). И талентот без вештина е како мотор без гориво. Интензивно гори, но не води никаде, кажува Роберт Меки (Меки, 2008:28).

Во оваа книга ќе забележите, како се возиме низ расказот. Кои делови му помагаат, а кои дефекти го спречуваат возењето. Колку подобро возите, полесно ќе дојдете до целта. Тоа го избирате вие.

Ова не е книга со рецепти. Ние ќе зборуваме за состојките, а не за количините. Приказната ќе мора да ја напишете сами.

Краткиот расказ

... е најтежок и најпрецизен од сите прозни облици.

Х. Е. Батес, *The Modern Short Story*

Кратката приказна можеме да ја прочитаме за еден час и да ја паметиме цел живот.

Стивен Винсент Бенет

A short story is a work of fiction that is usually written in prose, often in narrative format. This format tends to be more pointed than longer works of fiction, such as novellas (in the 20th and 21st century sense) and novels or books. Short story definitions based upon length differ somewhat even among professional writers, due somewhat in part to the fragmentation of the medium into genres.

http://en.wikipedia.org/wiki/Short_story (8. 1. 2010)

short story, a fictional prose tale of no specified length, but too short to be published as a volume of its own (...) A short story will normally concentrate on a single event with only one or two characters, more economically than a novel's sustained exploration of social background.

Oxford Concise Dictionary of Literary Terms

Кратка приказна. Облик на мала форма во проза; расказ со скроман обем, сконцентриран на мал, со еднаватор незначаен настан, сепак со симболично животно значење; заклучокот може да остане отворен.

од лексиконот *Литература*, Цанкарјева издавачка куќа, 2009

Уште би можеле да набројуваме. Се ограничуваме на два темелни облика на краткиот расказ: дека е *кратка* и дека е *приказна*. Сега веќе сè е отворено за интерпретација. Колку може да е најголема, кога ќе речеме *кратка*? Колку може да е најкратка, кога ќе речеме *приказна*? Имено, колку може да биде долга приказната, за уште да е *кратка*? За тоа постојат повеќе теории; ирскиот писател Франк О'Конор вели дека за должината на кратката приказна нема друг критериум од оној кој се погрижува за материјалот (О'Конор, 1962:27).

И колку долга (односно кратка) може да биде, а да е *приказна*? Да погледнеме неколку *многу* кратки раскази! Првата ја напишал американскиот писател Леонард Мишелс и има многу класичен наслов: *Мама*.

Реков: „Мамо, знаеш ли што се случи?“ Му рече: „О мој боже“.

Легендарната приказна на Фредерик Браун *Чукање* е уште подраматична¹:

Последниот човек на Земјата седеше сам во собата. Некој чукна на вратата.

За размислување нудам уште еден расказ, јас го напишав и го насловив прилично комплицирано и непреведливо, *Ретко слаткоречиво*.

„Веруваш ли во заедничко утре?“

„Најпрво би сакал да верувам дека оваа ноќ навистина се случила“.

Следниот го напишал Ричард Бротиган, а нејзиниот наслов ја спојува класичната и популарната култура: *Скарлатиевиот тилт*.

„Многу е тешко да се живее во едноособен стан во Сан

¹ Постои и парафраза на оваа приказна, поради која треба и двете да се наведат во оригинал: »The last man on Earth sat alone in a room. There was a knock at the door.« (Фредерик Браун) »The last man on Earth sat alone in a room. There was a lock at the door.« (Рон Смит).

Хозе со човек, кој се обидува да научи да свира виолина“. Тоа им го кажа на полицајците, кога им го предаде празниот револвер.

Шест редови и четири раскази. Премалку? Овие раскази имаат структура на настани, внатре времето е организирано во причинско-последична врска, имаат ликови, меѓу нив има конфликт, чувства ... и, секако, имаат празен простор за читателите. Тој празен простор е многу важен за расказот. Иако празниот простор не делува сам по себе (потоа најефикасна би била приказната *Опус нула* од Франци Загоричник, „поетска збирка“, која ја сочинуваат неколку празни листови), туку е оној кој настанува меѓу воспоставените ликови и случувања.

Би можеле да наведеме цела низа од набројувања, кои се обидуваат да ги разграничат областите меѓу многу краткиот расказ, краткиот расказ, кратката новела, новелата и романот (најмногу од толку зборови, најмногу од толку знаци...), иако можеби ќе биде положично да се обидеме краткиот расказ содржински да го одвоиме од долгите прозни форми. Ако романот се обидува да претстави еден тоталитет, да ја опфати сликата на светот, краткиот расказ може да се сврти кон детаљот, кој зборува за целината. Може и кон многу кусиот детаљ. Може да почне непосредно, сред случувања, во претставувањето на своите ликови (кои, секако, ги нема толку колку во романот) и во сцените (кои, исто така, ги нема толку колку во романите), во фрагментите (обично покрива помалку временски случувања отколку во романот), му остава можност на читателот за негово дополнување на целината и воопшто, празните места да ги чува за учество на читателот.

Ако уште додадеме дека расказот честопати користи поекспериментални наративни техники отколку романот и дека неговиот јазик честопати е понесекојдневен, веќе доаѓаме и до некои од причините зошто краткиот расказ, од една страна, има помалку читателски одглас од романот (во тоа можете да се уверите со неколку кликувања